

Білецька С.М.

Про систему та модель часових форм дієслова в німецькій мові

Відома традиційна модель часових форм дієслова в німецькій мові представлена так:

Präteritum	Präsens	Futur I
Plusquamperfekt	Perfekt	Futur II

Завдяки своїй симетрії і простоті, вона успішно утримується в німецькій мові вже давно, хоча є об'єктом критичних зауважень зі сторони різних граматистів. Звернемося до пояснення непослідовності і відсутності досконалості цієї моделі.

Шість часових форм розміщені в ній парами в два ряди. Чи означає це кореляцію? Ми можемо припустити, що Präteritum / Plusquamperfekt, з однієї сторони, і Präsens / Perfekt, з іншої сторони, в тексті справді корелятивно використовуються, але це відбувається на різних підґрунтях. Обидві перші форми зустрічаються частіше в письмових розповідях, де Plusquamperfekt означає минулу дію, що відбулася раніше іншої минулої дії, вираженої Präteritum. Використання Plusquamperfekt, що означає попередність (передування) Vorkommen ізольовано від Претерітума в оповіданнях, розповідях важко уявити, звідси Plusquamperfekt називають Vor – Präteritum.

По – іншому складається кореляція Präsens / Perfekt. На перший погляд, здається, що Perfekt по аналогії з Plusquamperfekt означає попередність теперішньої дії і міг би називатись Vor – Präsens. Але це ілюзорна аналогія, оскільки виражена Перфектом дія відноситься в усній мові (розповіді) не до теперешнього часу, а виключно до часу мови мовця. Перфект означає не попередність минулої дії, а скоріше саму минулу дію, що не співвідноситься з теперешнім часом. З цього слідує, що використання кореляції Plusquamperfekt / Präteritum і Präsens / Perfekt будується на відмінних принципах, які невидимі з цієї моделі. Futur I і II в текстах корелятивно зовсім не вживається. Futur II міг би бути повністю виключеним з числа часових форм з приводу свого рідкого вживання в часовому (а не модальному) значенні (приблизно 0,02% - 0,06%).

Розглянемо критично дану модель часових форм за двома такими аспектами. З однієї сторони, в декотрих німецьких граматиках вважається, що часи верхнього ряду виражають абсолютні, а нижнього – відносні часи. Насправді ж ці тези правильні лише для Präsens (абсолютна часова довгота) і Plusquamperfekt (відносна часова довгота). Разом з тим, варто було б пояснити, що розуміється під абсолютними чи відносними часовими формами. Абсолютне використання часу має місце тоді, коли за відправну часову точку вибирається момент мовлення. Це явище характерне для розмови. Відносне використання часу має місце, коли відправна часова точка знаходиться поза безпосереднім часом мовлення. Варто було б розрізняти два варіанти використання відносного часу.

А) Відправною точкою може виступати будь-яка обрана мовцем подія, виражена, в більшості випадках, часовими формами.

Als wir gegessen hatten, gingen wir in den Garten.

Коли ми поїли, ми пішли в сад.

Цей варіант відносного використання часу можна додатково назвати “корелятивним”. (На жаль, особливо акцентується цей варіант відносного використання часу в більшості граматиких.)

В) Відправний пункт може переноситись мовцем психологічно в минуле чи майбутнє.

Ich wusste (gestern), dass du kommst.

Я знав вчора, що ти прийдеш.

Вживання майбутніх форм для позначення вже минулих обставин означає, що мовець обрав минуле, як відправний пункт.

А ось в реченні

Man wird sagen, ich habe dich verraten.

Казатимуть, що я тебе зрадив.

використовується минула часова форма для вираження майбутнього, оскільки мовець висловлюється з позиції майбутнього. Подібне відносно вживання часу назвав В. Муркін "перенесеним" ("verlegten").

Вибір часових форм в літературній прозі лежить між "корелятивним" і "перенесеним" використанням відносних часових форм. Граматичний час, як правило, Präteritum, має там меншу об'єктивну довготу і не означає абсолютну минулість, а створює значимість подій в тексті (корелятивна функція) і разом з тим допомагає читачеві уявити події в романі, як теперешні або часово нейтральні (перенесена функція). Отже, спростовується вище подана схема, за якою часові форми верхнього ряду є абсолютними, а нижнього – відносні. Ми констатуємо (на основі робіт В. Муркіна) протилежне, а саме, що Präteritum в літературній мові має відносну довготу, а Perfekt в усному мовленні – абсолютну довготу.

У деяких граматиках німецької мови стверджується, що часові форми верхнього ряду виражають імперфектність (недоконаність, тривалість, хід подій), нижнього ряду – перфектність (доконаність, закінченість, результат подій). У більшості випадків ця теза виникла на протиставленні Präteritum (імперфектність) / Perfekt (перфектність). Насправді не мають німецькі часові форми ніякого прямого відношення до категорії стану дієслова (Aktualität oder Aspektualität). Так, наприклад, німецький Präteritum є абсолютно нейтральною часовою формою. У літературній прозі панівне становище займає Präteritum, але ніхто не може сказати, що в романах зображають лише тривалість, хід подій. Perfekt також може означати як перфектність, так й імперфектність.

Ich habe es gewusst. (Perfekt)

Я знав це.

Ich wusste es. (Präteritum)

Я знав це.

Ці варіанти речень є абсолютно синонімічними. Лише коли Perfekt означає результат стану, часто з допоміжним дієсловом sein, то він не може бути замінений на Präteritum. Подібне вживання Перфекта називають "теперешнім" Перфектом, оскільки стан помітний і дійсно має місце. Наприклад,

Er ist erkrank, gealtert, aufgewachsen u.a.

Він захворів, постарів, підріс і т.д.

(Sieh da!) Der Fluss hat die beiden Ufer überschwemmt. (Подивись!) Річка розлилась на обидва береги.

Er hat die Mütze aufgesetzt.

Він одягнув шапку.

Це використання Perfekt є фактично перфектним, хоча його існування в тексті відносно незначне. З цього деякі граматисти роблять висновки, що загальноприйнятий Perfekt залишається в цілому нейтральним для вираження перфектності. Оскільки таке тлумачення (міркування) дійсно для часових форм, вважається протиставлення перфектності – імперфектності для німецьких часових форм помилковим.

Важливим для німецьких часових форм є їх зв'язок з тим чи іншим жанром тексту, що робить вибір часових

форм та їх значень. Проаналізуємо вживання простих часових форм у їх головних значеннях у діалогічних та монологічних текстах, на основі роману Е.М. Ремарк "Im Westen nichts Neues" та А. Цвейга "Was der Mensch braucht". Тісний зв'язок часів в німецькій мові з текстами буде справді складну і за широтою не зовсім симетричну систему часів. Спробуємо графічно накреслити часові форми в їх головних значеннях та частоту вживання їх в різних видах тексту.

Теперішній час (Präsens) має два головні значення

1. Теперішній Präsens (^{Präs}Präs) використовується головним чином в діалогах для означення теперішніх подій.

2. Для вираження майбутнього конкурують 2 форми: майбутній Präsens (^{Fut}Präs) і Futur I (Fut).

В принципі вони є синонімічні: повідомлені обставини залишаються однаковими

Er kommt bald

Він прийде скоро (^{Fut}Präs)

Er wird bald kommen

Він скоро прийде (FUT)

Загальна думка про те, що Futur I виражає при цьому також (або лише) модальність (найчистіше припущення) залишається остаточно не доведена науковими дослідженнями.

Так, в романі Е.М. Ремарк один з бійців хоче підбадьорити помираючого солдата такими словами: "Du wirst ja nun nach Hause kommen", sagte Kropp, „auf Urlaub hdttest du mindestens noch drei, vier Monate warten müssen.“ „Ти тепер вже пойдеш додому, до відпустки треба ще приблизно 3 – 4 тижні почекаати“.

Іншого разу приходять другий солдат і говорить: „Es konnten auch beide Beine sein. Wegeler hat den rechten Arm verloren. Das ist viel schlimmer. Du kommst ja auch nach Hause.“ „Ти встанеш на ноги. Вегелерові ампутували праву руку. Це набагато гірше. Ти тепер вже пойдеш додому“.

Треба бути психологом і філософом, щоб знайти різницю в почуттях між цими двома синонімічними реченнями. За статистичними даними причин вибору цієї чи іншої часової форми можна перерахувати такі:

- за вибір ^{Fut}Präs:

- а) обмежене значення дієслова (перфектне дієслово);
- б) 1 особа;
- в) існування (вираження) наміру, плану, ідеї;
- г) інші майбутні дані в реченні;

- за вибір Fut:

- а) необмежене значення дієслова (імперфектне дієслово);
- б) 3 особа;
- в) вираження очікування, надії (чи пропонування);
- г) відсутність інших майбутніх даних в реченні;
- д) сильніше вираження майбутнього.

Після виходу монографії Бронс-Альберті (1982) "Вираження майбутності в розмовній німецькій стандартній мові" стало відомо, що найсильнішим фактором при наданні переваги одній часовій формі, власне кажучи, є відповідний вид тексту (чи стиль мови). В монографії дослідниця аналізує дані, одержані після прослуховування магнітних записів спонтанних розмов людей. Виявилося, що 76 % мовців використали в розмові ^{Fut}Präs і лише 4,6 % - Fut для вираження майбутньої дії. За даними В. Муркіна, росте можливість використання в мові Fut, тоді як в неофіційній мові треба очікувати відсоткове зростання використання ^{Fut}Präs.

Перфект (Perfekt)

Перфект має 2 головних значення

1. Вираження минулих подій ^{Perf}Perf. Це значення є найуживанішим.

Wir haben die Stadt besichtigt.

Ми оглянули місто.

2 Вираження теперішніх подій, головним чином, в минулому стані. Обидва значення широко застосовуються в діалогах.

Претеритум (Präteritum)

Präteritum має 3 головні значення :

1. Вживання в діловій мові (документах, хроніках, енциклопедіях, газетах, статтях і т.д.)

Як ^{Dok}Prät цей час виявляє такі ознаки:

- а) виражає абсолютну закінченість;
- б) вживається в письмовій мові;
- в) зображує пов'язані між собою події;
- г) сигналізує, що зображена минула дія віддаляє безпосереднє теперішнє і є неактуальна на даний момент.

2. Використання в діалогах ^{Dok}Prät поруч з ^{Perf}Perf.

3 Використання в художній літературі в авторській мові. Як Prät він виражає абсолютний минулий час. В ньому читач відчуває формальну й часто фактичну минулість по відношенню до теперішнього часу.

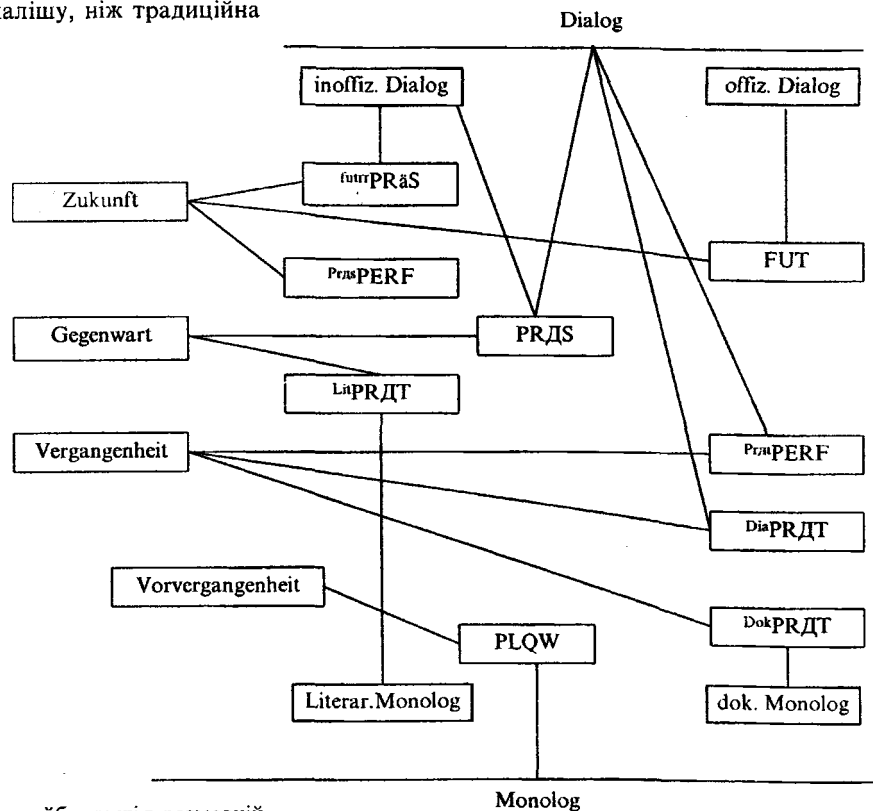
Як цілком важливий фактор, що впливає на селекцію Perf чи Prät в діалозі є (крім граматичної особи суб'єкта, виду речення, типу дієслова) використання певної групи дієслів (sein, haben, модальні дієслова, lassen, denken, wissen, heissen, sagen), що найчастіше вживається в Präterit.

За даними Б. Зіберг, 25 німецьких дієслів на 90 % вживаються в Präteritum.

PLQP

Плюсквамперфект частіше вживається в монологіях в значенні дії, що передують іншій минулій дії.

Ці роздуми та дані досліджень об'єдналися в таку модель, можливо, більш досконалішу, ніж традиційна модель, зображена на початку.

Література

1. Рус Бронс-Альберт. Виразження майбутності в розмовній німецькій стандартній мові. – Гююбінген “Вивчення німецької граматики”. – 1982.

2. Муркін В. Важкі питання німецької аспектології і темпорології. – Архангельськ. – 1993 р.

3. Murkin Viktor. Zum Gebrauch des deutschen Präteritums. In: DaF3. – 1994.

4. Murkin Viktor. System und Modell der deutschen Verbtempora In: DaF4. – 1995.